

Mieczysław Gogacz

Metafizyka św. Tomasza ochroną katolickiej kultury współczesnej

Studia Philosophiae Christianae 32/2, 127-134

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAW GOGACZ

METAFIZYKA ŚW. TOMASZA OCHRONĄ KATOLICKIEJ KULTURY WSPÓŁCZESNEJ

1. Rzeczywistość i kultura. 2. Określenie kultury. 3. Pojęcie współczesności.
4. Zawartość kultury. 5. Dziedziny filozofii w kulturze. 6. Dziedziny teologii
w kulturze. 7. Doniosłość kultury katolickiej.

1. RZECZYWISTOŚĆ I KULTURA

Tomizm nie jest podjęciem poglądów, sformułowanych dla innej epoki i w innych czasach. Nie jest powtórzeniem historii. Jest nawiązywaniem przez intelekt człowieka zawsze aktualnych, teraz dokonujących się kontaktów z realnie istniejącym samodzielnym bytem jednostkowym. Jest podjęciem nie poglądów, lecz realnych oddziaływań elementów strukturalnych bytów na ponawcze i decyzyjne władze człowieka. Władze jako usprawniona możliwość są receptywne. Oddziałuje na nie byt swą realną zawartością. Daje się doznać najpierw jako zespół przypadłości fizycznych i przejawów, które odsyłają do swych podmiotów i przyczyn. Na te podmioty i przyczyny, powtórzmy, naprowadza nas właśnie bezpośrednie poznanie, które jest zawsze ujęciem cech fizycznych i przejawów. Te podmioty i przyczyny znajdują się w poznawanym byciu i stanowią ten byt. Podmiotem cech fizycznych jest materia. Przyczyną przejawów jest istnienie. Istnienie jednak nie urealnia wprost materii, która jest nieokreślona. Urealnia zawsze określony byt jednostkowy. Wynika z tego, że określa materię realną przyczyna wewnętrzna, nazywana formą lub zasadą identity. Forma razem z materią tworzą istotę bytu. Istota urealniona przez istnienie współtworzy z istnieniem realny byt jednostkowy. Wypełniają więc byt dwie wewnętrzne przyczyny: istnienie i istota.

Postawione tu akcenty uwyrażniają dwie dziedziny filozofii: a mianowicie metafizykę poznania i metafizykę bytowania, zarazem wprost poznanie jako bezpośrednie i pośrednie zareagowanie podmiotu, który poznaje, oraz bytowanie, wyznaczone przez wewnętrzne przyczyny, stanowiące realny byt jednostkowy. Stosowanie metafizyki i teorii poznania prowadzi do filozofii człowieka, etyki

i pedagogiki. W ten sposób ogarniamy rozumną refleksję całą realną rzeczywistość.

Rozumna refleksja człowieka jest podstawą kultury ludzkiej. Gdy w tej kulturze znajdzie się teologia katolicka, ta kultura staje się katolicką kulturą współczesną.

2. OKREŚLENIE KULTURY

Kultura jest zespołem wytworów człowieka, zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych. Wytwory zewnętrzne to dzieła nauki, sztuki i techniki. Wytwory wewnętrzne to zespół skutków działania intelektu i woli oraz odniesień osobowych, wywołanych przez istnienie osób. Można nawet powiedzieć, że wytwory wewnętrzne to wprost osobowość człowieka.

Należy wyraźnie odróżnić wytwory od bytów i przede wszystkim od osób. Wytwór jest scaleniem w nową strukturę realnych bytów przez oddziaływanie człowieka na ich przypadłość. Należy dodać, że mogą być wytwory często myślnie, gdy łączymy w nowe całości pojęcia lub teorie. Bytem jest zawsze niezależna od działań poznawczych struktura z istnienia jako przyczyny realności i z istoty jako przyczyny identyczności.

Określając kulturę należy wyraźnie odróżnić dwa aspekty: strukturalny i genetyczny. Kultura w sensie strukturalnym jest zespołem dzieł, które zastajemy. Wyprzedza ona człowieka i na niego oddziałuje. Skutki tych oddziaływań nazywamy kształceniem i wychowaniem. Kultura w sensie genetycznym jest uwyrażnieniem jej pochodzenia od człowieka. Ze względu na to, że tworzy ją człowiek, podlega jego kontroli. Człowiek może ją przekształcać i organizować. Nie wyprzedza więc człowieka w sensie genetycznym, lecz tylko w sensie strukturalnym.

3. POJĘCIE WSPÓŁCZESNOŚCI

Współczesność jest wiernością istnieniu, i głównie prawdzie oraz dobru bytów. Nie utożsamia się więc z chronologią ujęć. Jest stałym kontaktem z realnymi bytami jednostkowymi.

4. ZAWARTOŚĆ KULTURY

a) Normalna zawartość kultury europejskiej do XV wieku.

Normalna zawartość oznacza tu zgodność ujęć z bytowaniem. Ze względu na to wyrażały tę kulturę trzy zespoły nauk: 1) realistyczna filozofia i realistyczna teologia Boga jako najdonioślejsze informacje o pierwszej przyczynie bytów. 2) filozofia realnego człowieka i real-

nego świata. 3) sztuki jako nauki i umiejętności. Obejmowały głównie naukę i praktykę postępowania (etyka), także naukę i praktykę wytwarzania (technika), ponadto politykę, prawo, pedagogikę, rzemiosło.

b) Zniekształcona zawartość kultury po XV wieku

Należy najpierw zauważyć, że tę kulturę tworzą tylko nauki o wytworach i same wytwory. Rozwinęły się więc przede wszystkim rzemiosła. Nauki ułożono w trzy grupy: 1) prawo jako miara wykształcenia i najpotrzebniejszej dziedziny. 2) zagadnienia społeczne jako nauki o powiązaniach osób z wytworami. 3) nauki przyrodnicze jako sprawdzanie stosowania prawa w społeczeństwie.

Dopowiedzmy, że kultura współczesna jest kontynuacją myśli XVIII i XIX wieku. Dziedziczy i rozwija główne akcenty tych dwu wieków, a mianowicie ateizm i materializm programów Encyklopedii Francuskiej, hasła rewolucji Francuskiej wzmocnione totalitaryzmem rewolucji Październikowej, ponadto agnostycyzm Kanta, panteizm Hegla, mechanycyzm i ewolucjonizm w teorii człowieka i świata. Nasze czasy dodały okultyzm oraz wpływ gwiazd i sfer niebieskich na życie ludzkie w wersji przemijania epoki ryb i przechodzenia w epokę wodnika (New Age), także redukcjonizm pozytywizmu. Przekształcono mechanycyzm i ewolucjonizm w filozofię procesu (Whitehead) oraz uwyrażniono gnozę we wszystkich szkołach nowożytności.

Podkreślmy, że broni kultury przed wszystkimi zniekształceniami tylko metafizyka, rozumiana jako nauka o pierwszych elementach strukturalnych realnego bytu jednostkowego, rozpoznawanych w tym bycie jako układ przyczyn i skutków.

5. DZIEDZINY FILOZOFII W KULTURZE

Tych dziedzin dostarcza i informuje o nich historia filozofii. Zarazem wypełnia te dziedziny zespołem poglądów. Wszystkie te poglądy są idealistyczne lub realistyczne. Idealizm w formule metodologii polega na uzasadnianiu twierdzeń przez odwołanie się do wytworzonych pojęć, którym wyznaczono pozycję metafizologii. Jest ona źródłem obowiązujących głównie w naukach przyrodniczych hipotez, które w naukach filozoficznych nazywa się założeniami. Realizm w formule metodologii polega na uzasadnianiu twierdzeń przez odwołanie się do pierwszych elementów strukturalnych bytu. Metafizyka jako nauka o identyfikowaniu bytu wyklucza założenia, a pojęciom wyznacza pozycję wytworów.

Filozofie idealistyczne: Platon i platonizm, gnoza, neoplatonizm Plotyna i Proklosa, szkoła w Chartres, szkoła platońska we Florencji,

Kant, Hegel, pozytywizm, neopoztywizm, Husserl, Heidegger, Whitehead.

Filozofie realistyczne: Arystoteles, Tomasz, tomiści.

6. DZIEDZINY TEOLOGII W KULTURZE

1) Teologia z filozofią

a) Często teologia wiąże się głównie z filozofią Platona. Tę filozofię wyraża nie tyle wyjaśnianie treści prawd wiary, ile określanie aspektu tej treści jako podstawy działania. Sądzi się nawet, że teologia jest wezwaniem do działania (np. K. Rahner). Tak ujęte zadania teologii przekształcają ją w ideologię. Powoduje to zagubienie różnicy między teologią i religią. Zniekształca to głównie ekumenizm, który staje się dyskusją między teologiami, a nie religiami. W teologiach rozważa się podobieństwo znaków. W religiach chrześcijańskich występuje wyłączość Chrystusa. Chrystus nie jest wezwaniem do działania. Jest Bogiem i zarazem człowiekiem. Wyzwała odniesienie, które jest miłością. Wymaga to odróżniania łaski od natury i sytuuje nas w katolicyzmie, gdy pojmujemy się łaskę w nas jako element dodany do natury, a samą w sobie jako stworzoną dla nas umiejętność lub możność posłuszeństwa Boga.

b) Często także teologia wiąże się z filozofią Arystotelesa. Tę filozofię wyraża teoria substancji, różnej od natury i przypadłości. Niedokładne posługiwanie się tymi różnicami uwikłało chrześcijan w monofizytyzm lub nestorianizm. Pomylenie łaski jako przypadłości człowieka z jego naturą doprowadziło do zsubstancjalizowania łaski i usytuowania jej poza człowiekiem. Ujęta w teorię „sola gratia” stała się zasadą rozstrzygnięcia przeznaczenia jako zbawienia lub potępienia człowieka.

c) Najwłaściwsze dla teologii jest powiązanie z filozofią św. Tomasza. Spaja wtedy filozofię i teologię, głównie jako teologię dogmatyczną, koncepcja istnienia. Pierwszym elementem strukturalnym każdego bytu i pierwszą przyczyną wewnętrzną staje się istnienie. Zarazem istnienie staje się pierwszym i wyłącznym elementem strukturalnym Boga. Ze względu na to Bóg jest Samoistnym Istnieniem i Osobą, gdyż istnienie wyzwała rozumność. Samoistne Istnienie jest zarazem samoistnym bytem rozumnym. Jest także pierwszą zewnętrzną przyczyną sprawczą istnienia każdego bytu, w którym wewnętrzne istnienie stworzone urealnia istotę. Koncepcja istnienia wyznacza filozofii bytu i teologii Boga metodologiczną jedność i swoistą doniosłość twierdzeń.

W poglądach św. Tomasza oprócz problemu istnienia ważnym problemem staje się teoria osoby. Bóg jest Osobą na sposób principium, którym jest Samoistne Istnienie. Osobą jest także

człowiek. Inaczej niż Boga jako Osobę określamy człowieka jako osobę. Człowiek jako osoba jest realnym bytem jednostkowym, w którego istocie akt istnienia wyzwala rozumność, a w całym tym jednostkowym bycie aktualizuje osobowe relacje miłości, wiary i nadziei jako uwyrażnianie realności, prawdy i dobra. Realność, prawda i dobro są przejawami istnienia.

Są także przejawami Samoistnego Istnienia jako Jego atrybuty. Bóg wobec tego tymi atrybutami wyzwala osobowe relacje do człowieka. Relacje osobowe ze strony Boga mają więc poziom istnieniowy i swoście istotowy. Poziom istnieniowy jest wyznaczony przejawami istnienia Boga. Poziom istotowy relacji osobowych, nawiązywanych z nami przez Boga, stanowią Osoby Trójcy Świętej. Zawartość poziomu istotowego relacji osobowych z Bogiem jest nadprzyrodzona. Relacje osobowe człowieka do Boga są w swym poziomie istnieniowym wyznaczone przejawami istnienia człowieka, a poziom istotowy tych relacji jest przyrodzonym zespołem przypadłości. Przez poziom istotowy relacji osobowej z Bogiem przekazujemy Bogu swoje ludzkie działania. Bóg natomiast przez poziom istotowy relacji osobowej, przez którą wiąże się z nami, przekazuje nam siebie jako Tróję Osób, gdy, oczywiście, dzięki sakramentowi chrztu Bóg stworzył w nas łaskę uświęcającą. Dodajmy tylko, że Osoby Trójcy Świętej nie stają się elementem strukturalnym człowieka. Są zawsze obecne w nas na sposób osobowy w obszarze stworzonej w nas łaski.

Należy dodać, że zgodnie z tymi ujęciami religia jest zespołem realnych więzi osobowych człowieka z Osobami Trójcy Świętej. Podkreślimy, że Bóg jako byt jest ze względu na istnienie zawsze jeden. Ze względu na istotę jest zawsze Trzema Osobami. Posłużenie się odróżnieniem istnienia i istoty Boga jest ludzkim sposobem uwyrażnienia bytu i osoby. Z pozycji filozofii trzeba zawsze powiedzieć, że w Bogu istota jest tożsama z istnieniem.

Teologię dogmatyczną należy określić jako uzasadnione treścią prawd objawionych filozoficzne rozumienie Boga jako Trójcy Osób. Przejrzyste też staje się rozumienie wcielenia Syna Bożego. Dzięki wcieleniu Boska Osoba Syna przyjmuje do swej natury wniesioną przez wcielenie naturę ludzką. Dzięki temu Chrystus jest zarazem Bogiem i człowiekiem. Filozofia i teologia pomagają w rozumieniu Kościoła jako wspólnoty osób powiązanych miłością z Chrystusem, który przez sakramenty udziela łaski, a w sakramencie Eucharystii sam staje się obecny w człowieku jako osobie oraz powoduje, że z udzielonej łaski rodzą się w nas cnoty nadprzyrodzone i dary Ducha Świętego. Cnoty są naszą zdolnością kierowania się do Boga. Dary są umiejętnością odbioru Boga jako Trójcy Osób, zarazem natchnień Boskich i wszystkich skutków zbawczych obecności w nas Boga.

Obecność w kulturze metafizyki realnie istniejącego bytu i teologii Boga jako Samoistnego Istnienia czyni kulturę doniosłą kulturą katolicką.

2) Teologia bez filozofii

a) Pomijając metafizykę teologia musi oprzeć się na analizie języka tekstów Pisma świętego. Staje się przykrym werbalizmem.

Werbalizm teologii usiłuje wypełniać treścią współczesne religioznawstwo, które aktualnie jest funkcjonalistyczne. Znaczy to, że elementem tworzącym religię są tylko elementy kultu, dowolnie określanego przez tradycje kulturowe zespołów ludzi. Religioznawstwo nie podejmuje analizy przedmiotu kultu. Posługuje się tylko ogólnym terminem *sacrum*. Nie zawsze ten termin oznacza Boga. W Polsce religioznawstwo w wersji Eliadego, Kołakowskiego i Drexlermana polega na przypisywaniu Bogu treści ludzkich przeżyć. Mówi się, że Bóg jest *fascinosum et tremendum*, że jest lekarstwem na cierpienie, a Whitehead uważa Boga za towarzysza cierpienia. Religioznawstwo więc uważa religię za naturalne dążenie człowieka. Tymczasem religia zaczyna się od rozpoznania i rozumienia, że Bóg jest bytem pierwszym i samoistnym oraz że właśnie z Nim nawiązują powiązania przez miłość. Religia wobec tego powstaje w momencie posłużenia się własną rozumnością i właściwą człowiekowi miłością.

b) Protestantyzacja teologii jest dominowaniem w niej subiektywizmu. Wspiera się on na tezie, że każdy człowiek sam rozstrzyga, jak rozumieć Biblię, a więc treść objawionych prawd wiary. Nie decyduje o tym Chrystus poprzez swą funkcję prorocką w Kościele. Sam zresztą Kościół jest wiązany raczej z sytuacją społeczną, niż z decyzją Chrystusa. Nie liczy się doświadczenie innych osób kochających Chrystusa. Ma to postać wykluczenia Tradycji. Wyklucza się też sakramenty, które wymagają kapłaństwa. Pozostawia się tylko chrzest i wieczerzę Pańską. W wieczerzy nie dokonuje się przeistoczenia chleba i wina w ciało i krew Chrystusa. O wszystkim decyduje sumienie, a nie prawda i rozpoznający ją intelekt. Znakiem protestantyzmu staje się liberalizm jako teza, że człowiek stanowi wszystkie prawa. Tym znakiem staje się także racjonalizm w postaci tezy, że rozum ludzki jest niezależny od Boga i prawa wiecznego. Ludzką wolność wiąże się z prymatem porządku praktycznego. Oznacza to pierwszeństwo etyki przed metafizyką.

c) Judaizacja teologii jest skutkiem dominacji aspektu historycznego nad dogmatycznym. Jest ponadto skupieniem się wyłącznie na Starym Testamencie. Jest to kolejne po protestantyzacji ograniczenie

i zniekształcenie Objawienia. Jest to przede wszystkim utożsamienie teologii z kulturą oraz zagubienie różnicy między tym, co przyrodzone i nadprzyrodzone. Teologię judaistyczną często wyraża kabała, która jest dominacją w niej gnostycyzmu.

d) Z gnozy wyrasta okultyzm jako wiara w tajemne siły materialne i duchowe, niedostępne ludzkiemu poznaniu, aktywizowane wyłącznie w praktykach magicznych. Sama gnoza jest tezą filozoficzną, że wiedza pełni w człowieku rolę przyczyny sprawczej, ustanawiającej w istnieniu wszystkie byty. Wynika z tego, że człowiek posiadając taką wiedzę jest Bogiem. W naszych czasach wszystkie te błędne stanowiska skupia New Age. Jest to więc kompilacjonizm, który w tezie o religii światła, chronionego przez Lucyfera, jest wprost satanizmem.

3) W czym metafizyka wspomaga teologię

Należy wciąż odróżniać filozofię idealistyczną od filozofii realistycznej. Filozofia idealistyczna wspomaga agnostycyzm, relatywizm, woluntaryzm. Agnostycyzm polega na tezie, że intelekt człowieka nie może poznać prawdy i że sama prawda nie udostępnia się poznaniu. Relatywizm usuwa różnice między prawdą i fałszem, dobrem i złem. Woluntaryzm polega na uzależnieniu wszystkiego do ludzkiej decyzji. Natomiast filozofia realistyczna uczy rozpoznawania istnienia, prawdy i dobra oraz wierności realnym bytom jednostkowym, które są podmiotami istnienia prawdy i dobra. Wspomaga to odróżnianie osób.

Filozofia realistyczna wspomaga teologię ucząc odróżniania łaski od natury, a tym samym porządku nadprzyrodzonego od przyrodzonego. Z kolei uwalnia teologię od naturalizmu. Uczy zgodnych z prawdą odniesień do Boga i do człowieka. Pozwala na uwyrażnienie różnicy między teologią i religią. Broni realności Boga jako osobnego bytu. Nas broni przed panteizmem i panenteizmem. Broni Chrystusa jako Boga i człowieka. Określa Kościół i wyjaśnia udzielane w Kościele sakramenty. Uczy realnego życia religijnego. Wypełnia kulturę humanizmem i otwiera na religię jako więź człowieka z Osobami Trójcy Świętej.

7. DONIOSŁOŚĆ KULTURY KATOLICKIEJ

Kulturę katolicką wypełnia realistyczna metafizyka bytu i realistyczna teologia dogmatyczna. Te dziedziny upowszechnia się przez wykształcenie i wychowanie. Dzięki temu w porządku filozofii realistycznej chroni człowieka głównie mądrość jako umiejętność wierności prawdzie i dobru. W porządku realistycznej teologii, a przy

jej pomocy dzięki religii chroni nas głównie Chrystus. Niech więc zawsze chroni nas mądrość i Chrystus.

PHILOSOPHY OF SAINT THOMAS AQUINAS AS PROTECTION THE CONTEMPORARY CATHOLIC CULTURE

Summary

Saint Thomas' metaphysics, as the philosophy of being, is science concerning the first elements very individual being, that are apprehended in their relations as the causes and the effects.

Culture is a group of external and internal works made by the man. There is a catholic culture when the catholic theology is underlined.

Values of the catholic culture consist in faithfulness of being's existence, truth and good, also very individual beings, first the God and the man and relations between them as the love, the faith and the hope. The hope is an aspiration to persist in love and faith.

That is why the philosophy of saint Thomas Aquinas defends the reality of the God and man, and the truth about relations to the God and among the people. Owing to it, the difference between the philosophy and the theology, the nature and the grace, is clear. It guards before the pantheism and the panentheism. It protects the truth about Christ as real God and man. It can be helpful in understanding the Church and the sacraments. The philosophy teaches real living with God, fulfils the culture by the humanism and prepares for the religion, as the relation with God.